
TORBJÖRN INGVARSSON

Tolkning av försäkringsavtal

2012-13 NR 2

SÄRTRYCK UR JURIDISK TIDSKRIFT

Tolkning av försäkringsavtal

1. Inledning

”Villkor är inte sällan svårbegripliga och deras läsvärde före en skada är över huvud taget lågt.”¹ Så drastiskt uttryckte Carl Martin Roos svårigheterna att tolka och förstå försäkringsavtal i en artikel som delvis var en kommentar till det välkända pälshandlarfallet (NJA 1989 s. 346). Den dom som Högsta domstolen meddelade den 20 januari 2012 och som refereras som *NJA 2012 s. 3* kan ses som ett gott exempel på denna avgrund mellan text på ett papper och verkligt inträffade skador. Avgörandet rör tolkningen av en kombinerad företagsförsäkring, där vissa skador var undantagna i försäkringens allmänna villkor. Det tvistiga villkoret ser inte så märkvärdigt ut när man läser det rakt av:

Försäkringen gäller inte för arbetsskada. Dock gäller försäkringen för skada inträffad i Sverige, exklusive den ersättning som utgår genom arbetsskade- eller socialförsäkring, annan gällande försäkring eller ersättningsform eller som tjänsteförmån.

Villkoret är allmänt använt i branschen, även om några försäkringsgivare valt att precisera det ytterligare. De omständigheter som aktualiserade användningen av villkoret var i korthet följande:

Firefly tillverkar, utvecklar och säljer brandskyddssystem för tillverkningsindustri. Företaget exporterar även utrustning till utlandet. Firefly hade tillverkat brandskyddsutrustning som kom att användas vid ett företag i Michigan i USA. Två av de anställda vid det amerikanska företaget skadades i samband med att de försökte släcka en brand som uppstått under arbetstid. De anställda stämde bland andra Firefly och yrkade ersättning på grund av produktansvar eller underförstådd garanti om brandutrustningens säkerhet. Talan kom senare att återkallas, men kostnader uppkom ändå för Firefly till följd av förberedelser inför den process som senare inte blev av.

Firefly vände sig till Moderna försäkringar som utfärdat företagsförsäkringen med krav på försäkringsersättning. Moderna försäkringar, som senare bytt namn till Assuransinvest, nekade betalning med hänvisning till det citerade villkoret. Tvisten kom att röra hur begreppet *arbetsskada* skulle förstås i villkoret.

¹ Roos, Avtalslagen 36 § och försäkring, NFT 1990 s. 118–124, s. 121.

2. Yrkanden och bedömning i underinstanserna

Firefly yrkade i tingsrätten ersättning för de kostnader som uppstått till följd av den senare återkallade stämningen i USA. Firefly angav i första hand som grund för yrkandet att undantaget för arbetsskada i försäkringsvillkoren inte uteslöt rätt till ersättning. Skyddet för produktskador i Nordamerika hade tecknats genom särskilt tillägg och efter erläggande av särskild premie. Enligt Fireflys mening omfattades därför de uppkomna kostnaderna av försäkringen. I andra hand angav Firefly att Assuransinvest var skadeståndsskyldigt på grund av ansvarsgrundande vårdslöshet (*culpa in contrahendo*). Firefly utvecklade detta vidare genom att ange att försäkringsgivarens underlåtenhet att upplysa om att begränsningen i villkoren hade innebörden att ersättning inte skulle komma att utgå i situationer som den aktuella var vårdslöst. Assuransinvest bestred betalningsskyldighet. Assuransinvest grundade sitt bestridande på att det var fråga om en arbetsskada och att undantaget därmed uteslöt ersättning. Försäkringsgivaren bestred dessutom att det på något sätt handlat vårdslöst vid tecknandet av försäkringsavtalet.

Huvudfrågan i samtliga instanser var vad som menas med arbetsskada och om detta hade en speciell innebörd i försäkringsvillkoren. Assuransinvest anförde i denna del att begreppet skulle ha den betydelse som detta har i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF). Försäkringsgivaren argumenterade alltså för att arbetsskada skulle förstås som skada till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetslivet, och anförde att skadan från objektiv synvinkel vore att anse som en arbetsskada. Firefly invände mot detta att LAF:s definition bara gällde då lagen själv var direkt tillämplig och att begreppet arbetsskada istället skulle tolkas utifrån vad som är rimligt och brukligt inom branschen.

Tingsrätten fann i sin dom att försäkringsersättning inte skulle utgå. Rätten anförde angående den huvudsakliga frågan om tolkningen av undantaget i försäkringsvillkoren följande:

”Det anspråk som var föremål för den amerikanska processen var anspråk på ersättning för en skada som hade drabbat anställda på deras arbetsplats under utövande av tjänsten. Även om den definition på arbetsskada som återfinns i den svenska lagen om arbetsskadeförsäkring inte kan tillämpas i målet råder det ingen tvekan om att skadehändelsen, med hänsyn till de fakta som är kända om den, med marginal ryms inom vad som i allmänt språkbruk avses med arbetsskada.”²

Efter att ha konstaterat att den inträffade skadan enligt tingsrättens bedömning rymdes inom vad som i allmänt språkbruk kan anses vara en arbetsskada, anknöt tingsrätten till de uttalanden om tolkning av försäkringsavtal som Högsta dom-

² NJA 2012 s. 3, tingsrättens domskäl, referatet s. 9.

stolen gjorde i NJA 2001 s. 750. Enligt uttalandet skall man vid tolkning av försäkringsavtal ta hänsyn till bland annat villkorets ordalydelse och gängse praxis. Utöver enskilda faktorer skall även en prövning ske av vad som sakligt sett är en förnuftig och rimlig reglering av förhållandena.

Tingsrätten ansåg att den tolkning av villkoret som Firefly velat göra gällande i och för sig ledde till ett rimligare resultat, eftersom försäkringsskyddet med Assuransinvests tolkning skulle bli mycket uttunnat när det gällde personskador i utlandet. Trots detta ansåg rätten att undantaget i villkoret för arbetsskada skulle förstås på detta sätt:

”Villkorets ordalydelse ger ett starkt stöd åt Assuransinvests uppfattning att undantaget gäller alla arbetsskador som har inträffat utanför Sverige. Tingsrätten finner sammantaget att undantaget för arbetsskada, med hänsyn till ordalydelsen och i avsaknad av branschpraxis, inte kan ges den inskränkta mening som Firefly förordat.”³

Tingsrätten prövade därefter Fireflys påstående att försäkringsgivaren hade uppträtt vårdslöst på ett sådant sätt att ansvar för culpa in contrahendo kunde aktualiseras. Inledningsvis konstaterade rätten att avtalet slutits mellan jämnstarka parter med lika goda möjligheter att förstå avtalets innehåll. Villkoret var inte dolt och tingsrätten ansåg det inte ha sådan utformning att det ålegat försäkringsgivaren att särskilt informera om den avsedda begränsningens innebörd. Försäkringen utgjorde en helhetslösning som inte bara avsåg produktskador och det kunde därför inte åligga försäkringsgivaren att informera om betydelsen av undantaget, fastän Firefly uteslutande levererade produkter till arbetsplatser. Tingsrätten framhöll även att den omständigheten att försäkringen upphandlats genom försäkringsmäklare innebar att ansvaret för att all information av betydelse vidarebefordrades till Firefly föll på mäklaren. Försäkringsgivaren ansågs mot bakgrund av dessa bedömningar inte ha gjort sig skyldig till ansvarsgrundande vårdslöshet.

Målet överklagades till Svea hovrätt och parterna framförde i stort samma yrkanden och utvecklade sin talan på i huvudsak samma sätt som i tingsrätten. Tingsrättens dom fastställdes med den korta motiveringen, att vad som förekommit i hovrätten inte föranledde några andra bedömningar än tidigare och att ingen annan slutsats än tingsrätten dragit kunde komma ifråga. Målet överklagades till Högsta domstolen och prövningstillstånd beviljades i november 2009.

³ NJA 2012 s. 3, tingsrättens domskäl, referatet s. 10.

3. Högsta domstolens dom

Parterna vidhöll sina yrkanden i Högsta domstolen.⁴ I domskälen inleds tolkningen av villkoren med konstaterandet att det inte förelegat någon gemensam partsvilja i frågan om hur undantaget skulle förstås. Villkorets innebörd diskuterades inte heller före tecknandet av försäkringen och det fanns enligt vad som framkommit ingen branschpraxis som kunde avgöra frågan. Vidare konstaterade Högsta domstolen att båda parter tolkning av villkoret var språkligt möjliga.

I domskälen konstateras att villkoret förekommer i många standardavtal om företagsförsäkring. Utformningen av undantaget har samband med tillkomsten av trygghetsförsäkringen och den senare regleringen av denna i LAF. Genom denna reglering, upphörde behovet att särskilt försäkra arbetsskador i Sverige, eftersom dessa skador kanaliseras genom arbetsskadeförsäkringen istället. Enligt Högsta domstolens mening borde denna historiska bakgrund tala för att undantagsklausulen var avsedd att träffa skador som försäkringstagarens egna anställda drabbas av.

Högsta domstolen inledde själva tolkningen av begreppet *arbetsskada* med konstaterandet att innebörden är beroende av sammanhanget. Därefter uppställs två olika tolkningsmöjligheter, nämligen med utgångspunkt i själva skadan och utifrån relationen mellan arbetsgivare och skadelidande. Även om begreppet arbetsskada kunde förstås som en beskrivning av själva skadan, så som den definieras i LAF, kunde denna förståelse inte ensam läggas till grund för tolkningen av begreppet. Enligt Högsta domstolens mening var det naturligt att utgå från att begreppet arbetsskada tog sikte på arbetsgivarens ansvar för skador som drabbat anställda och inte bara på själva skadan. Med denna förståelse, nämligen att arbetsskada i försäkringsvillkorens mening skall uppfattas som en beskrivning av relationen mellan försäkringsgivaren och de anställda i det försäkrade bolaget, får ansvaret för produktskador ett tydligt innehåll:

”En inte oväsentlig del av ansvaret för produktskador hänför sig till arbetsplatser där produkterna används. I dessa fall är det nästan enbart anställda som drabbas av personskador. Om sådana skador på anställda hos köparna av produkterna inte skulle täckas av en ansvarsförsäkring, skulle försäkringstagarens skydd mot ersättningskyldighet för personskador vara starkt inskränkt. Det är inte en naturlig och rimlig tolkning av försäkringsvillkoren att försäkringstagarens skydd skulle vara begränsat på ett sådant sätt. En ansvarsförsäkring där skyddet mot skadeståndsanspråk på grund av produktskada utesluter skydd i varje situation där skadan kan beskrivas som en arbetsskada ger

⁴ Justitiesekreteraren hade i sitt förslag till dom anledning att ta ställning till om Fireflys först i Högsta domstolen anförda alternativa rättsliga grund, att villkoret skulle jämkas på grund av oskälighet, utgjorde en otillåten taleändring. Assuransinvest hade påstått att detta utgjorde en ny grund och därför borde avvisas. Av rättsfallsreferatet s. 12 framgår att Högsta domstolen ansåg att vad Firefly anförde inte utgjorde en ändring av saken enligt 13 kap. 3 § RB eller ett otillåtet återopande av ny omständighet enligt 55 kap. 13 § RB.

vidare ett oförutsebart och splittrat försäkringsskydd där det kan komma att bero på slumpmässiga faktorer om försäkringen täcker skadan eller inte.”⁵

Högsta domstolen betonar alltså att den förståelse av undantaget som framlagts av försäkringsgivaren skulle kunna leda till resultat som inte framstod som rimliga. Till detta kommer att möjligheten att överblicka försäkringsskyddets omfattning skulle bli dålig, eftersom det mer eller mindre skulle bero på slumpen om den som skadades i samband med försök att släcka en brand var anställd eller inte.

Med detta ställningstagande i tolkningsfrågan blev utgången att kostnaderna för att undvika processen i USA täcktes av försäkringen. Med den bedömningen i huvudfrågan, att själva försäkringsavtalet omfattade även de inträffade skadorna, fanns ingen anledning att gå in på frågan om försäkringsgivaren gjort sig skyldig till ansvarsgrundande vårdslöshet på grund av utebliven information om försäkringens begränsningar.

4. Kommentrar

Tolkning av försäkringsavtal har varit föremål för avgöranden från Högsta domstolen vid ett flertal tillfällen. Det går av tidigare praxis att skönja vissa linjer för tolkningsförfarandet, men först i NJA 2001 s. 750 formulerade Högsta domstolen något som kan ses som en tolkningsmodell. I NJA 2012 s. 3 gör Högsta domstolen ingen direkt hänvisning till målet, men det finns formuleringar som indirekt siktar tillbaka mot följande uttalande i 2001 års avgörande:

”Vid tolkningen av ett försäkringsvillkor har man emellertid att ta hänsyn till, utöver ordalydelsen, klausulens syfte, försäkringens och kundkretsens art, traditioner i fråga om formulering, anslutning till lagens uttryckssätt, gängse praxis osv. Man får också pröva vad som sakligt sett är en förnuftig och rimlig reglering. Först om något resultat inte kan uppnås vid en sådan prövning har man anledning att falla tillbaka på andra, mera generella tolkningsprinciper, såsom den s.k. oklarhetsregeln.”⁶

Förståelse av en text efter ordalydelsen blir inte sällan märklig. Det är till och med så, att sådan förståelse i ordled för ordled lätt blir missvisande. I målet företrädde försäkringsgivaren uppfattningen att den omständigheten att de personer som skadats var anställda av någon innebar att det var fråga om en arbetsskada, oavsett vem arbetsgivaren var: Skadan drabbade en anställd och skedde på en arbetsplats, alltså var det en arbetsskada. Språklig kommunikation fungerar sällan på detta sätt och förståelsen av ord och uttryck är alltid beroende av sammanhang.

⁵ NJA 2012 s. 3, Högsta domstolens domskäl, referatet s. 14.

⁶ NJA 2001 s. 750, Högsta domstolens skäl, referatet s. 754.

I fallet rörde det sig om begreppet arbetsskada i en försäkring som var avsedd att täcka skador som uppkom i utlandet. Den inskränkning som görs i det tvistiga villkoret är avsedd att undanta sådant ansvar från försäkringsgivarens ersättningskyldighet som hade fångats av Trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA) och reglerna i LAF. I syfte att skapa ett gott skydd för arbetstagare har begreppet arbetsskada i svensk rätt givits en vid tolkning.⁷ Därför får exempelvis en person som skadat sig på vägen till och från arbetet ersättning, fastän detta knappast faller inom en omedelbar förståelse av begreppet arbetsskada. Utvidgningen har en särskild funktion som är knuten till det sociala trygghetssystemet och TFA. Syftet med att undanta arbetsskador i villkoren måste läsas i denna kontext och med denna förståelse av sambandet med trygghetssystemet och den kanalisering av ansvaret för arbetsskador som sker genom TFA.

Högsta domstolen har i tidigare praxis avvisat enkel språklig tolkning när denna givit upphov till orimliga resultat. Bland fallen kan NJA 1988 s. 408 särskilt framhållas. Fallet gällde tolkningen av uttrycket *lämnat kvar* i en konsumentförsäkring. Högsta domstolen konstaterade att det visserligen gick att förstå uttrycket i den snäva meningen, att varje agerande där inte de föremål som lastats i en bil omedelbart lastades ur när bilens ägare lämnade bilen, var att förstå som ett kvarlämnande. I domskälen konstaterades dock omedelbart att en sådan förståelse av begreppet skulle utgöra en ingripande begränsning av försäkringsskyddet och att det även ur praktisk synvinkel framstod som en mindre lämplig förståelse av uttrycket. Den omständigheten att det var fråga om en konsumentförsäkring förefaller inte ha varit avgörande för bedömningen, utan detta var bara en av flera aspekter av tolkningsförfarandet. I sammanhanget kan man även nämna avgörandet i NJA 1978 s. 628, där tolkningsproblemet gällde uttrycket ”det skadade beståndet” i en företagsförsäkring. I avgörandet konstaterades att uttrycket ur språklig synpunkt borde ges innebörden att avse alla träd inom ett angivet geografiskt område, men vid tolkningen togs hänsyn till den utredning som anförts i målet om fackmässigt språkbruk.⁸ Inte heller i NJA 1978 s. 628 rörde det sig alltså om en enkel förståelse ordled för ordled eller ord för ord.

Det finns något lockande i att se tolkning som en ganska mekanisk process. Problemet är bara att ord inte har någon autonom betydelse. Utan kontext eller förståelseram är de bara ljud eller tecken på ett papper. Det finns därför ingen

⁷ Se angående begreppet arbetsskada Carlsson, *Arbetsskada*, 2008, särskilt s. 714 och 719 f.

⁸ Jfr Bernitz, *Standardavtalsrätt*, 7 uppl., 2008, som på s. 81 allmänt uttalar om objektiv tolkning: ”Vid tolkning efter lydelse i objektiv mening utgår man från textens *normala språkliga betydelse* (språkinriktad eller semantisk tolkning). Det blir fråga om *tydning* av avtalet. Man bedömer meningsbyggnaden och ordens tänkbara betydelser. *Uttryck med juridisk innebörd* förutsätts i regel vara använda i sin gängse rättsliga betydelse. *Tekniska termer* och andra fackuttryck tolkas mot bakgrund av gängse uppfattning inom branschen eller bland fackfolk. Handböcker, ordböcker, uppslagsverk och liknande används ofta som hjälpmedel.”

”ren” språklig tolkning, eftersom språk är en del av en kultur och ett sammanhang.⁹ Högsta domstolens sätt att tolka försäkringsvillkor tycks ta sin utgångspunkt i denna sammansatta förståelse av verkligheten. Därmed är inte sagt att det inte finns nackdelar med detta sofistikerade sätt att betrakta tolkningen. Bengtsson har givit uttryck för en viss skepsis inför angreppssättet:

”Frågan är alltså om det är värt att komplicera regeln på detta vis för att uppnå en någorlunda tilltalande lösning i enskilda tvister. Ofta är det också oklart vilken vinst en allsidig bedömning innebär i ett större rättspolitiskt perspektiv – hur påverkar den bolagens ekonomi och verksamhet i stort, och i vilken mån ger den de försäkrade en ökad trygghet? Allt som allt är det ganska naturligt om domstolarna föredrar att förenkla prövningen genom att inskränka sig till en rent språklig tolkning av ett omtvistat villkor och vid tvekan tillämpa oklarhetsregeln – alltså ungefär som vid konsumentförsäkring. Några större nackdelar innebär knappast en sådan metod. Men den stämmer inte med HD:s inställning.”¹⁰

Det finns otvivelaktigt en svaghet i Högsta domstolens sätt att se på tolkning av försäkringsavtal som fångas väl i det citerade. Kritiken utgår dock från att avtalet sluts efter en noggrann genomgång av villkoren och att alla upptänkliga försäkringsfall beaktats. Utgår man från den mer krassa verkligheten att både försäkringsgivare och försäkringstagare har beaktat vissa huvudpunkter i försäkringsvillkoren, men inte tagit ställning till många av de möjliga situationerna, träffar kritiken inte helt rätt. I tvisten som avgjordes av Högsta domstolen hade Firefly tecknat en tilläggsförsäkring för att täcka skador i Nordamerika. Ingen av parterna verkar trots detta på allvar ha övervägt vad villkoret och undantaget för arbetsskada konkret skulle ha inneburit.

Tanken att försäkringsbolaget skulle drabbas av negativa ekonomiska effekter av att villkoret tolkas på ett visst sätt förutsätter rimligen att verkningarna av en viss tolkning beaktats av försäkringsgivaren och att bolaget inrättat sig efter denna förståelse. En noggrann prövning kan ju leda såväl till att ansvaret utökas för bolaget som att det blir mer inskränkt jämfört med vad en mer mekanisk tolkning hade givit som utfall. Med mitt sätt att se på frågan är därför detta inte ett bärkraftigt argument mot tolkningsmodellen i NJA 2001 s. 750.

Tolkningsmodellen har emellertid andra brister. Det mönster som presenterades i NJA 2001 s. 750 anger inte hur de olika delarna av modellen förhåller sig till varandra, vilket kan leda till osäkerhet om hur den skall användas. En möjlig förståelse är att vissa moment i modellen är överordnade andra. En domstol bör väl exempelvis knappast ge avkall på en sådan grundläggande bedömningsgrund som vad som är en förnuftig och rimlig reglering och domstolen måste i någon mån göra en slutlig kontroll av tolkningsresultatets godhet. I andra delar

⁹ Jfr Hellner, *Tolkning av standardavtal i Jussens Venner*, 1994 s. 266–278, s. 277: ”I första hand måste man här, liksom eljest, se på ordalydelsen av ett avtal. [...] Men man kan inte tillämpa en enkel bokstavstolkning, lika litet som vid lagtolkning.”

¹⁰ Bengtsson, *Försäkringsavtalsrätt*, 2 uppl., 2010, s. 66.

kan man fråga sig vad som väger tyngst, exempelvis om klausulens syfte bör ha företräde framför hur villkoren traditionellt utformas.¹¹ Mindre betänkligt är det att modellen är öppen, i den meningen att uppräknings av beaktansvärda faktorer inte är uttömmande. Det är inte otänkbart att exempelvis försäkringstekniska överväganden kan ha betydelse som ett av flera moment när avtalsinnehållet skall fixeras.¹²

Tolkningen av försäkringsavtal utgår från allmänna principer för avtalstolkning, men den har även särdrag. Försäkringsavtalsvillkoren är inte sällan mycket omfattande. Det orealistiska i att utgå från att avtal kommer till stånd genom sammanträffande partsvilja blir tydlig på detta område och i NJA 2012 s. 3 konstaterar Högsta domstolen rakt av att det inte funnits någon gemensam partsavsikt i fråga om undantaget.¹³ Tolkningen blir därför av nödvändighet objektiviserad om inte parterna är ense. Det är detta som fångas väl i det inledningsvis återgivna citatet om villkorens läsvärde före tvistens uppkomst. I försäkringsvillkoren staplas sådant som med största sannolikhet aldrig kommer att inträffa och sådant som försäkringstagaren har högst reell anledning att oroa sig för. Att parterna inte har en konkret gemensam partsvilja med avseende på varje tänkbar situation är därför inte konstigt, men har konsekvenser för tolkningen.

Avgörandet i NJA 2012 s. 3 ger inte något slutgiltigt svar på frågan hur försäkringsavtal bör tolkas. Även om man kan hysa betänkligheter om behovet av en komplicerad modell för tolkning av försäkringsavtal, eller för den sakens skull ställa sig tvivlande till att alls uppställa tolkningsmodeller, så ger avgörandet prov på hur man kan förstå förhållandet mellan objektiv tolkning efter ordalydelsen och förnuftiga och rimliga lösningar. En förståelse för samspelet mellan texten i villkoret och försäkringens funktion – vad som i det konkreta fallet är en förnuftig och rimlig reglering – kanske inte gör försäkringsvillkoren mer läsvärda på förhand, men de principer som kommit till uttryck i avgörandet om detta samspel ökar möjligheterna för parterna i ett försäkringsavtal att åtminstone i efterhand förstå vad de egentligen avtalat om.

Torbjörn Ingvarsson

¹¹ Se min artikel Tolkning av försäkringsavtal, NFT 2007 s. 137–144, och särskilt om denna fråga s. 138.

¹² Se framför andra Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, 1998, och särskilt diskussionen på s. 83–104.

¹³ Detta är nu ingen radikal nyhet, men trots att formuleringar med motsvarande innehåll förekommit i flera avgöranden från Högsta domstolen, bland annat i NJA 1995 s. 586 och NJA 1999 s. 35, har denna övergång till att tolka avtalen i allt väsentligt objektivt rönt liten uppmärksamhet i doktrinen.